

29. *Мартышин О. В.* Справедливість і право / О. В. Мартышин // Право і політика. – 2000. – № 12. – С. 4–15.
30. *Подковенко Т.* Справедливість у системі цінностей права / Т. Подковенко // Актуальні проблеми правознавства. – 2016. – Вип. 4 (8). – С. 10–14.
31. *Мозоль Н.* Сучасний погляд на справедливість / Н. Мозоль // Право України. – 2007. – № 5. – С. 39–44.
32. *Тарасишина О. М.* Справедливість і толерантність у сучасному праві України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / Тарасишина Оксана Миколаївна. – Одеса, 2009. – 19 с.

Макаренко Л. О. «Піраміда» цінностей у правовій культурі

У статті розглянуто «піраміду» цінностей, що існує у кожній правовій культурі, яка є основою механізмів мотивації соціальної, зокрема і правової, поведінки.

Зазначено, що здатність людини і спільнот розрізняти добро і зло – фундамент моральності – є джерелом культурної цивілізації. Поняття свободи характеризує спектр можливостей, сукупність різних варіантів вибору мети, засобів, шляхів реалізації інтересів і намірів особи, часу та обставин здійснення вчинку, який складається у кожній ланці генезису її поведінки. Зміст справедливості неможливо з'ясувати без звернення до системи цінностей, прийнятої у певний період певною людиною або групою. У різних спільнотах і ситуаціях може бути різне розуміння справедливості, засноване на певних ціннісних засадах.

Ключові слова: цінності, правові цінності, добро, зло, свобода, справедливість.

Макаренко Л. А. «Піраміда» цінностей в правовій культурі

В статье рассмотрена «пирамида» ценностей, которая существует в каждой правовой культуре, которая выступает основой механизмов мотивации социального, в том числе и правового, поведения.

Отмечено, что способность человека и сообществ различать добро и зло – фундамент нравственности – является источником культурной цивилизации. Понятие свободы характеризует спектр возможностей, совокупность различных вариантов выбора цели, средств, путей реализации интересов и намерений личности, времени и обстоятельств совершения поступка, который складывается в каждом звене генезиса ее поведения. Содержание справедливости невозможно выяснить без обращения к системе ценностей, принятой в определенный период определенным человеком или группой. В разных сообществах и ситуациях может быть разное понимание справедливости, основанное на определенных ценностных основаниях.

Ключевые слова: ценности, правовые ценности, добро, зло, свобода, справедливость.

Makarenko L. «Pyramid» of values in legal culture

In the article «pyramid» of values, which exists in every legal culture, which is the basis of mechanisms of motivation of the social, including legal, behavior.

Indicated that the ability of the person and of communities to distinguish between good and evil is the Foundation of morality – is a source of cultural civilization. The concept of freedom characterizes the range of possibilities, the totality of the various choices of goals, means and ways of realization of the interests and intentions of the person, time and circumstances of Commission of the act, which is in each link of the Genesis of her behavior. The content of justice is impossible to figure out without recourse to the system of values adopted in a certain period of a certain person or group. In different communities and situations may be different understanding of justice, based on a specific value basis.

Key words: values, legal values, good, evil, freedom, justice.

УДК 340.1

*Олена Миколаївна Макеєва,
доцент кафедри теорії та історії держави і права
Навчально-наукового Юридичного інституту
Національного авіаційного університету,
кандидат юридичних наук*

АНТРОПОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПРАВОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ

У сучасних умовах формування в Україні інформаційно-правового суспільства у життєдіяльності українського соціуму та становленні нових форм демократії важливе значення має наукове дослідження правової комунікації. Нині перед суспільством постають нові виклики, що зумовлені правовою соціалізацією особистості, зростанням значення соціально-комунікаційної парадигми в усіх сферах суспільної діяльності, а отже, актуалізується доцільність вивчення антропологічних засад правової комунікації, оскільки вищою цінністю демократичного суспільства є особистість, її права і свободи. Відтак усвідомлення пріоритетності прав і свобод окремої особистості, їх реалізація та реальне забезпечення можливе за умови розвиненої правової комунікації.

Питання правової комунікації досліджували як вітчизняні, так і зарубіжні вчені. Зокрема, Ю. Хабєрмас вивчав комунікативний акт, Дж. Пітерс досліджував історію комунікації, М. ван Хук розглядав право як комунікацію, А. Поляков є представником комунікативного підходу до права, А. Токарська досліджувала правову комунікацію в контексті некласичного праворозуміння, І. Честнов аналізував діалогічну взаємодію у праві та ін. Різні аспекти правової комунікації досліджували В. Бачинін, Н. Луман, С. Максимов, Н. Оніщенко, П. Рабінович, О. Стовба та ін.

Метою наукової статті є вивчення антропологічних засад правової комунікації в умовах становлення інформаційного суспільства в Україні.

Розвиток сучасного суспільства в умовах інтеграції України в європейський простір сьогодні безпосередньо пов'язаний із процесами правової комунікації, які впливають на темпи і напрями цього розвитку. Як зазначає відомий учений М. ван Хук, право завжди за своєю суттю засноване на комунікації: комунікації між законодавцем і громадянами, між законодавцем і суддівським корпусом, між сторонами за договором, у судовому процесі. Цей комунікативний аспект розглядається сьогодні в межах легітимації права: раціональний діалог між юристами як основна гарантія для «коректної» інтерпретації та застосування права [1, с. 20].

Як відомо, сучасні інформаційні і комунікаційні технології стали настільки істотною частиною інфраструктури суспільства, що від них залежить не тільки технологічний, а й світовий порядок і соціальний прогрес, економічна конкурентоспроможність країни загалом, так само як і здатність подальшого розвитку демократичних інститутів, що значною мірою залежить від інформаційної відкритості, можливості доступу громадян до інформації. Як слушно зауважує Н. Оніщенко, правова інформованість членів суспільства – необхідна умова функціонування правової системи [2, с. 16].

Інформаційні технології з технологічного чинника розвитку суспільних відносин перетворилися в істотний елемент функціонування сучасного суспільства. Як наслідок, постає необхідність звернення до самого суб'єкта правової комунікації людини з позицій антропологічного підходу до права. На думку Д. Гудими, філософсько-антропологічний підхід – це заснована на висновках філософської антропології світоглядна ідея щодо природи та сутності людини як родової істоти (автономного, одиничного індивіда, наділеного особливими властивостями, спільними для всіх представників людського роду), котра (ідея) визначає особливості виявлення, добору і систематизації науковцем досліджуваних фактів, а також їх інтерпретації та оцінки [3, с. 98].

Аналіз антропологічного виміру правової комунікації та дослідження антропологічного принципу взаємозв'язку суб'єктів правової комунікації людини – права – суспільства знайшли своє продовження у працях провідних юристів права. Вивчення національно-культурних особливостей побудови правового комунікативного зв'язку на основі антропологічного підходу вказує на те, що впродовж двох тисячоліть у національно-правовій спадщині прямо або опосередковано засвідчена поява елементів правової комунікації. Ці джерела сформовані на основі класичних зразків комунікації влади і суспільства. Можна погодитися з поглядами вчених, які досліджували історичні особливості правової комунікації (А. Браєн, К. Жоль, Н. Луман, М. Новіков, Д. Пітерс, В. Раймонд), про те, що у найбільш стародавній період свого існування вона і є самим правом..

Як вважає Д. Андреев, у правовій комунікації визрівали ознаки механізмів взаємодії – когнітивні, психологічні, національні, етичні, естетичні тощо, вироблялися правові норми як обов'язкові складові комунікативного процесу. Однак їхні елементи – право на свободу думки, свободу вираження, свободу інформації – поступово визрівали як основоположні для раціоналізації інтеракцій у цій сфері [4, с. 7].

Теоретики права та соціальних комунікацій акцентують увагу на тому, що кожен з існуючих комунікаційних способів (звук, знак, жест, зображення, образ, код, символ), інформаційні системи та засоби, їх відтворення і використання є продуктом конкретної історичної епохи і задовольняють певні економічні, політичні, культурні інтереси в суспільстві [5, с. 17].

Як стверджує А. Токарська, динаміка сучасного суспільства все більшою мірою конститується як комунікативна самоорганізація, у контексті якої перманентно набуває ваги правова комунікація. Розширення комунікативних можливостей суспільства посилює міру взаємозалежності комунікантів і, відповідно, послаблює необхідність та зводить сферу координації їхньої суспільної поведінки з боку державно-адміністративних структур [6, с. 14].

Як відомо, правова комунікація – це сукупність процесів і суб'єктів, які забезпечують цілеспрямований обіг і поширення нормативно-правової інформації та правових знань у сучасному інформаційному просторі. У процесі правової комунікації виникають міжсуб'єктні правові відносини, що слугують джерелом прав та обов'язків суб'єктів. До того ж правові норми закріплюють права та обов'язки суб'єктів, які на їхній підставі вступають у комунікацію як між собою, так і безпосередньо з державою. Можливість вступати у правові комунікації властива всім без винятку суб'єктам суспільних відносин – громадянам, їх об'єднанням, органам державної (публічної) влади. Для того щоб комунікація дійсно виникла, така норма повинна мати певні якісні властивості, зокрема, сприйматись суб'єктами як права, тобто така, що перш за все містить цінні, реальні (які можна виконати), а не декларативні права та обов'язки.

Процес сприйняття правових норм їхніми реципієнтами (правоприймачами) можна вважати комунікативно-дидактичним, оскільки ефективність правової комунікації полягає, власне, у пізнавальному

й дидактичному впливі права. Це видається можливим за умови подачі норми права дефінітивною мовою. У цьому розумінні дефініція є певною моделлю.

Адже дефініція, як вважає О. Балинська, як результат визначення поняття ототожнює отримання, фіксацію, збереження і переробку інформації засобами встановлених наукою мислених знакових виразів. Правові (юридичні) дефініції – це стислі логічні визначення, що містять у собі найсуттєвіші ознаки поняття, яке визначають. За їхньою допомогою встановлюються, розпізнаються певні правові категорії, розкривається, характеризується й формулюється їхня суть [7, с. 184].

Особливості правової комунікації, на нашу думку, необхідно розглядати крізь призму категорії дії права на суспільство і суспільні відносини. Дія права – це його здатність у конкретному середовищі створювати ідейно-мотиваційний вплив на особистість чи групу і, як наслідок, забезпечувати згідно зі своїми цілями, принципами та приписами правомірний характер людської діяльності і вчинків [8, с. 141]. Як справедливо зазначає С. Алексєєв, жити і діяти згідно з правом – це не тільки вловлювати правову сутність життєвих ситуацій, виконувати відповідні юридичні рішення, успадковувати їх, спиратися на відповідні норми та інше, а й у зв'язку з цим діяти соціально та духовно виправдано, щоб у житті людей панувала правда, справедливість, вищі моральні основи [9, с. 180].

У багатьох країнах світу активно йде формування інформаційного суспільства, де кожен міг би створювати й накопичувати інформацію та знання, мати до них вільний доступ, користуватися та обмінюватися ними, повною мірою реалізувати свій потенціал.

Основними компонентами соціально-комунікаційного правового простору, як і будь-якого комунікаційного процесу, є об'єкти і суб'єкти. Зокрема, у галузі правової науки об'єктами правової комунікації можна вважати численні наукові здобутки, що визначають державно-правовий розвиток, засади правового регулювання соціальних відносин у суспільстві, напрями вдосконалення діяльності соціально-комунікаційних структур, судових органів, інших сфер, концептуальні засади запобігання злочинності, удосконалення законотворчого процесу та державотворення, інноваційні наукові дослідження. Суб'єктами є громадяни України, іноземці, тобто користувачі і споживачі нормативно-правової інформації [10, с. 8].

Цікавою є думка Л. Горбенко, що для права як суб'єктно-комунікативної системи характерний особливий спосіб комунікації. Правова комунікація базується на ідеї формування загальної правової волі, у якій співмірні воля однієї особи з волею іншої. Правова комунікація набуває самостійного значення щодо правового регулювання, яке саме стає системою, похідним елементом правової комунікації [11, с. 10].

Суб'єкти правової комунікації, з одного боку, мають право збирати й отримувати без перешкод необхідну інформацію, а з другого – зобов'язані не зловживати нею, подавати її достовірно та об'єктивно. Основними принципами інформаційно-комунікативних відносин є: гарантованість права на інформацію, відкритість, доступність інформації, свобода обміну інформацією, достовірність і повнота інформації, свобода вираження поглядів і переконань, правомірність одержання, використання, поширення, зберігання та захисту інформації, захищеність особи від втручання в її особисте та сімейне життя.

Важливими суб'єктами правової комунікації є засоби масової інформації (далі – ЗМІ), що визначають зміст багатьох напрямів і видів інформаційної діяльності в суспільстві. Відповідно, вони є суб'єктами поширення та донесення суспільству правової інформації, не просто інформації (цим займаються спеціальні державні ЗМІ), а й інтерпретації, аналізу та оцінки як законодавства, так і правових відносин, явищ, подій і конфліктів. Тому важливим є необхідність розуміння та усвідомлення журналістами сутності й призначення права у суспільстві під час виконання професійних обов'язків.

Недосконалість правової комунікації в Україні на початку ХХІ ст. є об'єктивним наслідком, пов'язаним із діяльністю влади, слабкістю громадянського суспільства, відсутністю верховенства права, економічною нестабільністю. Це, відповідно, призводить до порушення свободи слова, права на поширення та отримання інформації, права вираження своїх поглядів, зумовлює суспільну потребу в точній та об'єктивній правовій інформації. Як відомо, за своєю природою ЗМІ є одним із суб'єктів правової комунікації, які забезпечують пряму участь громадян у демократичному управлінні суспільством через реалізацію права вільно висловлювати свою думку. ЗМІ суттєво збагачують механізм вироблення і прийняття соціально-політичних рішень, що сформувався у правових і законодавчих інститутах, надаючи їм додаткову гуманістичну спрямованість, представляючи весь спектр думок громадян, вільно виражених у різних ЗМІ.

На ЗМІ покладається завдання здійснення діалогу та комунікації громадян, суспільства і держави, вони є інструментом обговорення питань суспільного значення і найважливішим ресурсом підтримки громадських ініціатив, вони здатні об'єднувати, консолідувати суспільство, стимулювати громадянську й соціальну активність аудиторії, що поступово переміщається у віртуальний простір. Інтернет-ЗМІ

дають можливість усвідомлювати й озвучувати суспільні проблеми, особисті або колективні пропозиції, об'єднуватися з однодумцями. Інтернет – оптимальне джерело і транслятор громадянських ініціатив завдяки оперативності і доступності. Правова комунікація є засобом об'єктивного правового інформування про діяльність законодавчої, судової та виконавчої влади різних рівнів. Журналістам часто доводиться взаємодіяти з різними соціальними інститутами, які регулюються правом, а також органами законодавчої, виконавчої і судової влади, висвітлювати їх діяльність у засобах масової інформації. Правова комунікація є умовою формування громадської думки та громадської позиції особи. ЗМІ займають особливе місце в системі правової комунікації, оскільки інформуючи про події в світі і державі, про політичне і громадське життя, впливають на формування поглядів людей, громадської думки.

Отже, правова комунікація – це сукупність процесів і систем, які забезпечують цілеспрямований обіг і поширення нормативно-правової інформації та правових знань у сучасному інформаційному просторі. Правова інформованість суб'єктів правової комунікації є необхідною умовою формування інформаційно-правового суспільства в Україні. Антропологічні засади правової комунікації полягають у взаємозв'язку суб'єктів правової комунікації: людини – права – суспільства. Відтак право є людською властивістю, джерелом якого є людська особистість. Адже у людині народжується відчуття права, його мета і цінності, формується ідея права – свобода, що забезпечує її автономію, незалежність, право на свободу думки, свободу вираження, свободу інформації. На етапі переходу до інформаційно-правового суспільства співвідношення між правовою комунікацією і правовим регулюванням змінюється: правова комунікація стає системою і набуває самостійного значення щодо правового регулювання, яке стає похідним елементом правової комунікації. ЗМІ є суб'єктами поширення і донесення суспільству правової інформації, інтерпретації, аналізу та оцінки законодавства, юридичних подій і фактів.

Використані джерела

1. *Марк ван Хук*. Право как коммуникация / М. ван Хук ; пер. с англ. М. В. Антонова и А. В. Полякова. – СПб. : Издательский дом С.-Петербург. гос. ун-та, ООО «Университетский издательский консорциум», 2012. – 288 с.
2. *Оніщенко Н. М.* Деякі підходи до вивчення комунікативних властивостей права / Н. М. Оніщенко // Комунікація. – 2013. – № 3. – С. 8–18.
3. *Гудима Д. А.* Права людини: антрополого-методологічні засади дослідження / Д. А. Гудима // Праці Львівської лабораторії прав людини і громадянина ; редкол.: П. М. Рабінович (голов. ред.) [та ін.]. – Львів : Край, 2009. – Вип. 20. – 292 с. – (Серія І. Дослідження та реферати).
4. *Андреев Д. В.* Витоки парадигми соціально-правової комунікації / Д. В. Андреев // Право і безпека. – 2013. – № 2. – С. 6–12.
5. *Кравиц В.* Юридическая коммуникация в современных правовых системах (теоретико-правовая перспектива) / В. Кравиц // Известия вузов. Правоведение. – 2011. – № 5. – С. 8–26.
6. *Токарська А. С.* Правова комунікація в контексті посткласичного праворозуміння : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук : спец. 12.00.12 «Філософія права» / Токарська Антоніна Семенівна. – Київ, 2008. – 36 с.
7. *Балинська О. М.* Семіотика права : монографія / О. М. Балинська. – Львів : ЛьвДУВС, 2013. – 416 с.
8. *Теория права и государства : учеб.* / под ред. В. В. Лазарева. – 4-е изд., перераб. и доп. – М. : Юристъ, 2005. – 275 с.
9. *Алексеев С. С.* Право: азбука-теория-философия: опыт комплексного исследования / С. С. Алексеев. – М. : Статут, 1999. – 712 с.
10. *Бистрова Ю. В.* Особливості політико-правової комунікації / Ю. В. Бистрова // Право і безпека. – 2013. – № 2 (49). – С. 6–12.
11. *Горбенко Л. А.* Суб'єкт права як категорія правознавства : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права, історія політичних та правових вчень» / Л. А. Горбенко. – Івано-Франківськ, 2017. – 16 с.

Макеєва О. М. Антропологічні засади правової комунікації

У статті досліджуються антропологічні засади правової комунікації. Доведено, що правова комунікація – це сукупність процесів і систем, які забезпечують цілеспрямований обіг і поширення нормативно-правової інформації та правових знань у сучасному інформаційному просторі. Зазначено, що антропологічні засади правової комунікації полягають у взаємозв'язку суб'єктів правової комунікації: людини – права – суспільства. Право є властивістю людини, в якій формується відчуття права, його мета і цінності, ідея права – свобода, що забезпечує автономію особистості, незалежність, право на свободу думки, свободу вираження, свободу інформації. Зроблено висновок про те, що правова інформованість суб'єктів правової комунікації є необхідною умовою формування інформаційно-правового суспільства в Україні.

Ключові слова: комунікативна концепція права, антропологія права, правова комунікація, інформаційно-правовий простір, засоби масової інформації.

Макеєва Е. Н. Антропологические основы правовой коммуникации

В статье исследуются антропологические основы правовой коммуникации. Доказано, что правовая коммуникация – это совокупность процессов и систем, обеспечивающих целенаправленное обращение и распространение нормативно-правовой информации и правовых знаний в современном информационном пространстве. Отмечено, что антропологические основы правовой коммуникации заключаются во взаимосвязи субъектов правовой коммуникации: человека – права – общества. Право является свойством человека, у которого формируется ощущение права, его цель и ценности, идея права – свобода, которая обеспечивает автономии личности, независимость, право на свободу мысли, свободу вы-

раження, свободу інформації. Сделан вывод о том, что правовая информированность субъектов правовой коммуникации является необходимым условием формирования информационно-правового общества в Украине.

Ключевые слова: коммуникативная концепция права, антропология права, правовая коммуникация, информационно-правовое пространство, средства массовой информации.

Makeieva O. Anthropological foundations of legal communications

The article examines anthropological principles of legal communications. It is proved that the legal communication – a set of processes and systems that provide targeted circulation and dissemination of regulatory information and legal knowledge in cyberspace today. Indicated anthropological principles of legal communication are legal entities in the relationship of communication: Rights – Law – Society. Right is property rights, which is formed sense of law, its purpose and values formed the idea of rights – freedom, providing individual autonomy, independence, freedom of thought, freedom of expression, freedom of information. It was concluded that legal awareness of legal business communications is a prerequisite for the formation of information and rule of law in Ukraine.

Key words: communicative concept of law, legal anthropology, legal communication, information and legal space, media.

УДК 340

*Олександр Олегович Малишев,
старший науковий співробітник
відділу історико-правових досліджень
Інституту держави і права
ім. В. М. Корецького НАН України,
кандидат юридичних наук*

ДЕЯКІ ЛЮДИНОЦЕНТРИСТСЬКІ АСПЕКТИ АРХЕОЛОГІЧНОГО ПРАВА: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ

Про особливу увагу українського законодавця до археологічної сфери свідчить наявність окремого Закону України «Про охорону археологічної спадщини», ухваленого після ратифікації Україною в 2004 р. Європейської конвенції про охорону археологічної спадщини (далі – Мальтійська конвенція), 25-літній ювілей підписання переглянутого тексту якої відзначаємо цього року. Відповідним питанням в Україні присвячено спеціальні дослідження В. Акуленка, Н. Кудерської, О. Мельничук, Н. Рудики тощо. Говорити про археологічне право як галузь права, чи навіть законодавства України, ще дещо зарано. Водночас підходи до об'єктивації археологічної спадщини в правовій матерії, моделі юридичних відносин суб'єктів права щодо відповідного об'єкта, співвідношення приватноправового й публічно-правового чинника нормативного регулювання відрізняються залежно від певної країни або історичної доби. Таким чином, застосування терміна «археологічне право» не лише дає змогу уникнути надто довгих формулювань, а й має явні евристичні переваги для історико-юридичних та порівняльно-правових досліджень.

Людиноцентризм, будучи засадничою підставою археології як науки, водночас є причиною більшості її основних проблем, зокрема юридичних. Археологічне право, що здебільшого має на меті передусім охоронити певний суспільний інтерес щодо збереження археологічного надбання, нерідко вступає у конфлікт із майновим правом приватних суб'єктів і передбачає доволі потужний і широкий інструментарій втручання держави до відповідної сфери. Серед способів такого втручання доцільно вирізнити: ліцензування пошуку, навіть на приватних територіях, захованих під землею археологічних предметів, проведення земляних робіт (археологічних розкопок чи розвідок) з цією метою; гарантування права держави проводити археологічні дослідження на приватних територіях і забезпечувати доступ до археологічних об'єктів через приватні території (археологічний сервітут); набуття державою права власності на частину або всю сукупність виявлених археологічних предметів (подекуди держава є єдиним набувачем, а подекуди виступає поруч із власником земельної ділянки та відкривачем пам'ятки чи скарбу); експропріація земельних ділянок, цінних з археологічного погляду; накладення охоронних зобов'язань на власників археологічних пам'яток тощо.

Давно лунають пропозиції щодо необхідності охорони не лише археологічної, а й палеонтологічної спадщини. Деякі закони у різних країнах ще від початку ХХ ст. допускали певні аналогії між археологією та палеонтологією. Ці аналогії передусім проявлялися у запровадженні однакового правового режиму проведення палеонтологічних та археологічних розкопок. Так, іспанський Закон від 5 березня 1912 р. «Про розкопки й старожитності» під розкопками розумів навмисне й упорядковане перегрібання земель з огляду на ознаки наявності в них археологічних покладів чи залишків споруд або старожитностей. Містилося застереження, що під зазначене визначення підпадають і палеонтологічні розкопки, хоча лише в разі виявлення предметів, належних до археології [1].